A családi életre nevelés oktatási aspektusai

Bodó Márton

„Ehess, ihass, ölelhess, alhass!
A mindenséggel mérd magad!
Sziszegve se szolgálok aljas,
nyomorító hatalmakat.
Nincs alku - én hadd legyek boldog!”
József Attila: Ars poetica

I. Bevezetés

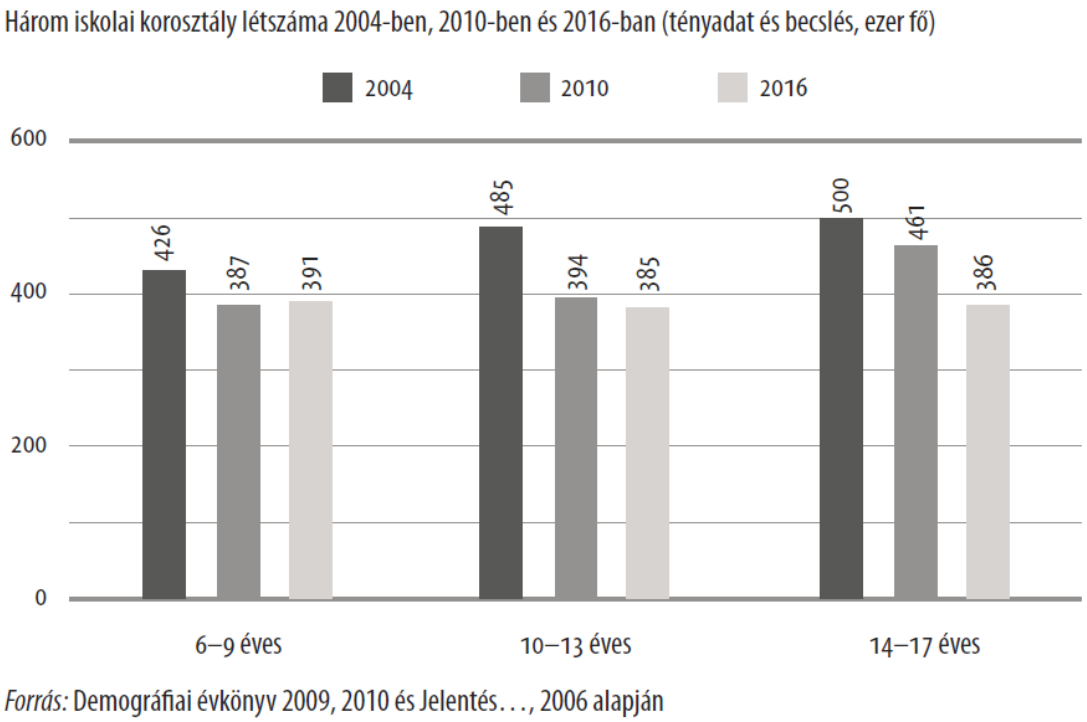
Jelen tanulmány célja, hogy megvizsgálja a családi életre való nevelés oktatási rendszert érintő aspektusait és ezen keresztül képet adjon a jelenlegi köznevelési rendszer struktúrájáról, felépítéséről, jövőjéről egyetlen szempont hosszanti áttekintésén keresztül némileg összehasonlítva a családi életre nevelés néhány nemzetközi példájával. A tanulmány a 13 évfolyamos köznevelési rendszerre fókuszál és nem tér ki a kérdéskör[1] óvodai és felsőoktatási aspektusaira.

A demográfiai helyzet, családpolitika és oktatás kapcsolata makro és mikro szinten is értelmezhető. Az oktatás, mint alrendszer függvénye és követője a mindenkori demográfiai helyzetnek. Ha hirtelen demográfiai növekedés van makroszinten a magyar társadalomban az néhány év múlva jelentkezik az óvodáknál, majd az általános iskolákban és a középiskolákban. Ha csökken a népesség, akkor pedig szűkíteni kell a kapacitásokat, aminek társadalmat érintő hatásai vannak a pedagógus létszám csökkentésén keresztül: az infrastruktúra átalakítása örök nehézség egyik évről a másikra az oktatási rendszerben. Ezzel a mindenkori társadalompolitikát alakítóknak számolniuk kell.

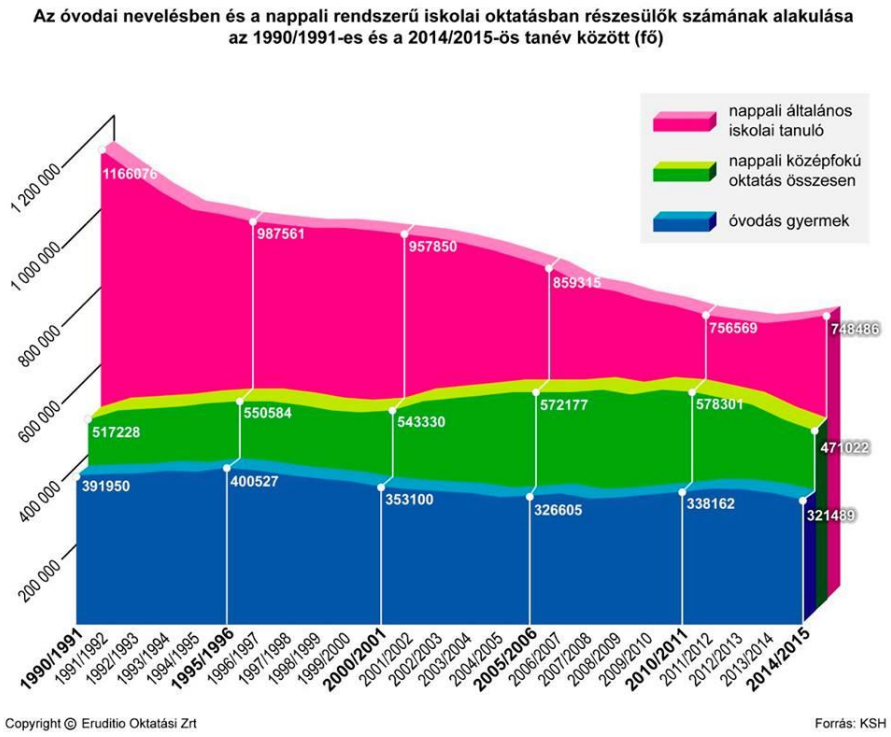
Magyarországon már 2010-ben meg lehetett arányaiban mondani, hogy 2016-ra milyen nagyságrendben lesznek diákok az oktatás különböző szintjein, hiszen a felmenő rendszer lehetővé teszi ezeket az előzetes kalkulációkat.[2] Mindez látszólag távolról érinti a családi életre nevelést, valójában a mai iskolarendszer által közvetített értékek hatásai ezen a téren is megmutatkozhatnak hosszú távon. Az 1. ábrán jól látható, hogy összességében bekövetkeztek a csökkenések, ha nem is azonos módon, mint amit a becslések tartalmaztak. A becslés az óvodás korúakat nem tartalmazta és az általános iskolás diákok létszáma nem csökkent olyan drasztikus módon, mint amit az előrejelzés sugallt.

[1] A 363/2012. (XII. 17.) Korm. rendelet az Óvodai nevelés országos alapprogramjáról címmel tárgyalja az óvodai nevelés alapjait. Ez kimondja egyértelműen bevezetőjében, hogy „az óvodáskorú gyermek nevelésének elsődleges színtere a család. Az óvoda a köznevelési rendszer szakmailag önálló nevelési intézménye, a családi nevelés kiegészítője, a gyermek harmadik életévétől az iskolába lépésig.”

[2] Balázs Éva – Mártonfi György 2. Az oktatás gazdasági és társadalmi környezete, 44.o. in: Jelentés a magyar közoktatásról 2010, Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet, Budapest, 2011.

1. ábra 3 iskolai korosztály korábbi létszáma és 2016-ra szóló becslése

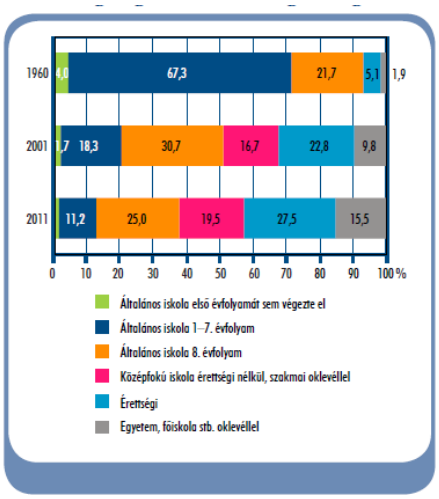
2. ábra[3]

[3] 2015 a magyar oktatásban: sokkoló kép, kis csodákkal. Évértékelő interjú dr. Halász Gábor oktatáskutatóval. Link: http://tizperciskola.blog.hu/2015/12/23/2015_a_magyar_oktatasban, letöltés időpontja: 2016. szeptember 28.

A másik meghatározó makro paraméter, amit bevezetésképpen említenék, az oktatás költségvetési támogatottsága mellett, hogy hogyan változik a magyar népesség iskolázottsága, ami összességében javuló tendenciát mutat, miközben sajnos az iskola elhagyók aránya folyamatosan nő. 2010-ben a következő volt a tendencia, ami még ma sem változott meg arányait és tendenciáit tekintve: „Nemzetközi összehasonlításban a 15–24 éves korosztályok Magyarországon nagyobb arányban vannak az iskolarendszerben, mint a fejlett országokban átlagosan, a 25–29 évesek közt tanulók viszont alig kétharmad annyian vannak ugyanebben az összehasonlításban. A felsőoktatásba lépők aránya, sőt az életkori megoszlása is szinte megegyezik az OECD- és az EU-tagországok megfelelő adataival, de nálunk magasabb a lemorzsolódás, alacsonyabb a diplomaszerzésig el is jutók aránya. A már nem tanuló magyar 15–29 évesek összességében sokkal kevesebben dolgoznak, mint a fejlett országokban.”[4]

A lemorzsolódás területén a 2015-ös adatok alapján Európában 7. helyen vagyunk a 11,4%-os korai iskolaelhagyók arány számával. 2020-ra feladatként tűzte ki a kormányzat ezt a számot 10% alá csökkenteni

Tehát az iskolázottság terén országosan van némi javulás, de ugyanakkor újra termelődik növekvő mértékben azok száma, akik viszont már több generáció óta nem végeznek el középiskolát, esetleg az általános iskolát is csak részben és a diploma megszerzése generációk óta nem elérhető számukra[5]. A korai iskolaelhagyás valójában a végzettség nélküli iskolaelhagyást jelenti, ami Európa számos országában jelentkező komplex probléma. Strukturális szinten ez alapvetően összefügg a szegény roma kisebbség arányának a növekedésével is[6]. Ennek megoldására komplex szektorközi programokat kellene kifejleszteni, mert nem egyszerűen oktatási, hanem egészségügyi, szociális, kulturális, munkaerő-piaci és oktatási vetülete egyszerre van a kérdéskörnek.

3. ábra A 7 éves és idősebb népesség megoszlása legmagasabb iskolai végzettség szerint[7]

[4] Balázs Éva – Mártonfi György 2. Az oktatás gazdasági és társadalmi környezete, 44.o. in: Jelentés a magyar közoktatásról 2010, Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet, Budapest, 2011.

[5] Léteznek roma ösztöndíjak, de ezek hatásfoka nem került mérésre, nem mindenkit érnek el ezek a programok. Lásd: http://www.emet.gov.hu/felhivasok/utravalo_macika/?main_menu%5Bmain_menu%5D%5Bitem%5D=16

[6] Lásd 1. jegyzet

[7] 2011. ÉVI NÉPSZÁMLÁLÁS, 14. A népesség iskolázottsága, Központi Statisztika Hivatal, Budapest, 2014., 7.o.

II. Nemzetközi kitekintés

2.1. Embereszmény a nemzeti alaptantervekben

A családi életre nevelés témakör oktatási rendszereket érintő vizsgálata kapcsán szembesül azzal a szemlélődő, hogy a világon, de az európai civilizáción belül is számos különböző megközelítése létezik a család fogalmának, szerepének. Meg lehet közelíteni jogi, gazdasági vagy szociológiai szempontból éppúgy. Anélkül, hogy a definíciók dzsungelében eltévednénk megállapítható az is, hogy az iskolai tanítási tartalmak és társadalom viszonya nagyon különböző országonként. Ez a történelmi fejlődés, a társadalom állapotának is függvénye. Különböző rendszerek összehasonlítása a teljes rendszerek közti különbségek bemutatása nélkül félrevezető lehet, ennek ellenére igyekszem a torzításoktól mentesen nyúlni a témához. Csak három példát említek: a 2006-os francia alaptanterv egyetlen egyszer említi a család fogalmát a következő összefüggésben: „Az ellenőrző könyv lehetővé teszi a diákok családjainak és tanárainak, hogy figyelemmel kísérjék fokozatosan a készségek megszerzését."[8] Ez önmagában még nem árul el sokat, sokkal inkább lényegi információ, ha azt az embereszményt keressük, ami a Nemzeti alaptanterv (rövidítve: Nat) mögött áll. Ez a francia dokumentum szerint a következő: az iskola célja, hogy segítse a diákokat abban, hogy „teljes mértékben felelős - vagyis önálló és nyitott kezdeményező személyiségű állampolgárrá váljanak. (…) Az iskola célja, hogy elősegítse a diákok hatékony és konstruktív részvételét a társadalmi és szakmai életben, hogy gyakorolják szabadság jogaikat és tiszteletben tartsák mások jogait, hogy elutasítsák az erőszakot".[9]

Ez a megközelítés egy szociálisan érzékeny egyén kibontakoztatásának előmozdítójaként tekint az iskolára és a hangsúly a mások jogait tiszteletben tartó individuumon van, nem a közösségen, bár az állampolgári lét nyilván feltételezi az egyént körülvevő közösség létét is. Viszont hangsúlyt kap célként a nemzethez és európai közösséghez való tartozás is az egyén egyéni kibontakoztatásán túl.

A 2007-es spanyol középiskolai oktatás tartalmait szabályozó rendeletben[10] számos gyakorlati aspektusa szerepel a családi életnek: iskolai és családi konfliktusok kezelése, munkamegosztás családon belül, nők és férfiak családon belüli egyenlősége, generációk közti kapcsolat. Még azt is kimondja, hogy a család a spanyol jogrend fontos eleme. Ugyanakkor tudni kell, hogy ezen a család fogalmon 2005 óta már mást ért a spanyol jogszabály, mint a később született magyar alaptanterv, hiszen 2005 óta Spanyolországban az azonos neműek házassága elfogadást nyert, mint 2013-ra összesen 13 országban a világon.[11] Tehát nem lehet az oktatási rendszer tartalmait elszigetelten vizsgálni, csak komplex módon az adott társadalmi rendszer részeként.

[8] Le socle commun des connaissances et des competences, 2006. 4. és 19. oldal, lásd még http://www.education.gouv.fr/cid2770/le-socle-commun-de-connaissances-et-de-competences.html, letöltés: 2016. szeptember 10.

[9] Lásd 8. jegyzet.

[10] REAL DECRETO 1631/2006, de 29 de diciembre, por el que se establecen las enseñanzas mínimas correspondientes a la Educación Secundaria Obligatoria: http://www.boe.es/boe/dias/2007/01/05/pdfs/A00677-00773.pdf

[11] http://www.magyarkurir.hu/hirek/korkep-mely-orszagokban-legalis-az-azonos-nemuek-hazassagkotese

Ha ugyanezt megnézzük a perui 2009-es alaptantervben, akkor egészen más megfogalmazásokkal találkozunk, ahol a középpontban sokkal inkább van a családi és közösségi életben élő gyermek. A diákok feladata elsajátítani azt a „tudást, ami rengeteg tanulás révén segíteni fogja őket a mindennapi életben, a környezetben, a kölcsönhatások során a kortársakkal, felnőttekkel a családi életben és a közösségükben".[12] A közismereti tartalmakig elmenően minden esetben, ebben az alaptantervben a családban élő diák áll a középpontban és az ő kompetenciáinak, tudásának, készségeinek fejlesztése. Fontos megjegyezni, hogy életkori sajátosságok függvénye is a család szerepeltetésének miként, megközelítése a közismereti tartalmak tekintetében.

Ha ugyanezt vizsgáljuk a 2012-es Nemzeti alaptantervben, akkor arra juthatunk, hogy elsődlegesen a család nem jelenik meg a köznevelési rendszer céljaként megalkotott emberkép elemeként, hanem annak hátterében, kialakításának eszközeként kap szerepet. Ennek fontosságát viszont szimbolikusan jelzi a dokumentumban a fogalom 69-szer való előfordulása. Az emberkép leírása következőképpen jelenik meg: „a köznevelés feladatát alapvetően a nemzeti műveltség, a hazai nemzetiségek kultúrájának átadásában, megőrzésében, az egyetemes kultúra közvetítésében, az erkölcsi érzék és a szellemi-érzelmi fogékonyság elmélyítésében jelöli meg. Feladata továbbá a tanuláshoz és a munkához szükséges képességek, készségek, ismeretek, attitűdök együttes fejlesztése, az egyéni és csoportos teljesítmény ösztönzése, a közjóra való törekvés megalapozása, a nemzeti, közösségi összetartozás és a hazafiság megerősítése."[13] Ezt támasztja alá a dokumentumban szereplő első megjelenése is a család fogalmának: „Célja továbbá (a Nemzeti alaptantervnek szerk.), hogy a családdal együttműködve cselekvő elkötelezettségre neveljen az igazság és az igazságosság, a jó és a szép iránt, fejlessze a harmonikus személyiség kibontakoztatásához szükséges szellemi, érzelmi, erkölcsi, társas és testi képességeket."

Tehát megállapíthatjuk, hogy emberképében a magyar alaptanterv valahol a francia és perui között, a spanyolhoz közel, de hangsúlyosabban jelenik meg a francia és spanyol elvárás-rendszerben is a közösségben élő, jóra, szépre kész cselekvő egyén, és kevésbé van jelen a családi közösség, amely a perui alaptanterv esetén életkor függően, de egyértelműen erősebb eleme a mindennapi életnek. A Nemzeti alaptantervben hangsúlyosabban kap szerepet a közösség az egyéni jogok mellett talán. A család pedig elsődlegesen, mint a tanulást elősegítő támogató közeg jelenik meg.

Ha közelebb megyünk a tartalmakhoz, akkor többféle modell bontakozik ki a különböző oktatás-nevelési rendszerekben.[14]

[12]Perui alaptanterv két részben, 2009.:
http://destp.minedu.gob.pe/secundaria/nwdes/pdfs/dcn2009_III_primaria.pdf, 161.o.
http://destp.minedu.gob.pe/secundaria/nwdes/pdfs/dcn2009_III_secundaria.pdf, letöltés: 2010. augusztus 2. Azóta átalakult a szabályozás Peruban is lásd: http://www.labuenaeducacion.pe/noticias-detalle/0-211-325/nuevas-rutas-del-aprendizaje-2014

[13]A Kormány 110/2012. (VI. 4.) Korm. rendelete a Nemzeti alaptanterv kiadásáról, bevezetéséről és alkalmazásáról, A köznevelés feladata és értékei

[14]Itt kell megjegyezni, hogy a téma feldolgozását nehezíti nemcsak a különböző dokumentumok lefordításának hiánya, de a különböző szabályozások közti különbségek is, illetve az állami, egyházi, civil intézményi fenntartók közti különbségek is.

2.2. A családi életre nevelés nemzetközi modelljei

Ha a megismerhető európai és amerikai oktatási rendszerek közismereti tartalmait nézzük, akkor számos megközelítésben találkozhatunk a családi életre nevelés témájával.[15] Az ezekben szereplő ismeretek alapján néhány karakteres típus rajzolódott ki számomra. Az első ilyen típust nevezhetjük egészségügyi megközelítésnek (**egészségügyi modell**), amely elsősorban szexuális nevelésként tekint a családi éltre nevelés témakörre, és arra törekszik, hogy a diákokat felkészítse a szexuális életükre általános iskola felső tagozatán és középiskolában tantárgyi keretek között kötelező vagy kötelezően választható elemként.

A második megközelítés gazdasági ismeretek felől tekint a család működésére (**gazdasági modell**). Az ilyen tantárgyat tartalmazó oktatási rendszerek elsősorban háztartási ismereteket oktatnak: háztartás vezetés, főzési ismeretek, felelős fogyasztói magatartás, pénzgazdálkodás. A megjelenő tantárgyak szintén hasonlóan az általános iskolai korosztályok felső tagozati és később a középiskolai képzés palettáján jelennek meg.

A harmadik típusú tantárgy társadalmi ismeretként kezeli a családi életre nevelést (**társadalmi modell**), amely a családi szerepek taglalását tartja elsődlegesnek: apa, anya, gyerek, döntéshozatal. Ehhez kapcsolódóan vagy ezt kiegészítően pedig megjelenik a pszichológiai megközelítés (**társadalmi-pszichológiai modell**), amely a társas kapcsolatok, önismeret felől közelíti meg a kérdést és tartalmaz a barátság, szerelem, házasságra vonatkozó ismereteket és erkölcsi megközelítést, érzelmiintelligencia-fejlesztést is. Ehhez kapcsolódik önállóan vagy integráltan a pályaorientáció felől való megközelítés (**pályaorientációs modell**), mely kifejezetten a jövőben a fiatal által meghozandó döntéseket állítja a középpontba.

ország	**tantárgy vagy program/témakörök**	**évfolyamok** (a hazai rendszer szerinti életkorban)	**képző**
Lengyelország	élet a családban: szexuális felvilágosítás, családi szerepek, testi-lelki változások, konfliktusok	5-6. évfolyam, középiskola	pedagógus
	társadalmi tanulmányok: a család társadalmi szerepe	9-12. évfolyam	pedagógus továbbképzés birtokában
Baden Würtenberg	gazdaság-munka-egészség: család-szabadidő-háztartásvezetés, gyermeknevelés-gondozás ismeretei	5-9. évfolyam	pedagógus
	**egészség és társadalmi kérdések: egészség megőrzése, szexuális nevelés*	5-9. évfolyam	pedagógus
Észak-Vesztfália	Erősségeim és Jövőm: munka világába való beilleszkedés, családtervezés	7. évfolyam	pedagógus

[15] A nemzetközi családi életre vonatkozó közismereti tartalmakra vonatkozó részletek, tantárgyi elemek Fehérpataky Balázs A családi életre való felkészítés a közoktatásban- Nemzetközi kitekintés és Ambrusné dr. Kéri Katalin Adalékok a spanyolországi tantervkészítés közelmúltjának történetéhez című 2010-es háttértanulmányain alapszik. Finnországban elfogadtak 2016-ban egy új Nemzeti alaptantervet.

Szlovénia	Környezet: rokonsági viszonyok	3-4. osztály	pedagógus
	Háztartási gazdálkodás: források kezelése, fizikai és egyéb szükségletek, idő-pénz-élelem beosztása	5-6. osztály	pedagógus
	Társadalmi tanulmányok: családi interakciók	4-5. évfolyam	pedagógusok
	Szociológia: család szerepe a társadalomban, a társadalmi változásokkal összefüggő családi struktúrák változásai	*9-12. évfolyam*	pedagógusok, éves továbbképzések
	**Erőszakmentesség-béke-család oktatása: konfliktus megoldási készségek, kritikai gondolkodás*	*9-12. évfolyam*	pedagógusok, éves továbbképzések
Finnország	Háztartási gazdálkodás: konyhai ismeretek, pénzgazdálkodás, fogyasztói magatartás	7-8. évfolyam	pedagógusok
	Egészségtan: társas kapcsolatok, felelősség, érzelmi intelligencia		pedagógus
Izland	Háztartástan: háztartás vezetése, főzés, egészséges életmód, felelős vásárlói magatartás	n.a.	pedagógus
	Életjártasság: személyiség fejlesztés, önismeret, döntés	n.a.	pedagógus
Görögország	Környezettan	5-8. évfolyam, 9-12. évfolyam	pedagógus
	Társadalmi és Polgári Ismeretek	5-8. évfolyam, 9-12. évfolyam	pedagógus
	Vallás: ember és család szerepe	n.a.	pedagógus
Lettország	Háztartástan: családi ünnepek, rokonsági viszonyok	3. évfolyam	pedagógus
	Társadalomismeret: család szerepe a személyiségfejlődésben, családi életforma erkölcsi értékei	9. évfolyam	pedagógus
	Etika: párbeszéd a házasság, család intézményéről, problémáiról	12. évfolyam	pedagógus
Nagy-Britannia	**Szex és párkapcsolat: szexuális felvilágosítás*	15 éves kortól kötelező	pedagógus

	Gondold át - program: drog, alkohol, promiszkuitás	11-18 éves	szakértő, civil szervezetek
	Szerelem bölcsen - program: szexuális élet, felelős párkapcsolat	n.a.	szakértő, civil szervezetek
	Kihívás csapata - program	n.a.	szakértő, civil szervezetek
Írország	*Társadalom, Személyiség és Egészségügyi Program: együttélési és együttműködési készségek fejlesztése, felelős párkapcsolat, szexuális felvilágosítás*	10-12. évfolyam	a program saját oktatói a pedagógusokkal együtt
Egyesült Államok	*Kapcsolatok: randevú és érzelem, házasság*	serdülőkor	pedagógus számára készített tananyag, tankönyv, tanmenet, óravázlatok, feladatlap, munkafüzet
Spanyolország	Biológia: szexualitás, a testi higiéné, a testi-lelki-mentális egészség	n.a.	pedagógus
Peru	Vallásos nevelés	1-12. évfolyam	pedagógus
	Munkára nevelés	1-12. évfolyam	pedagógus
	Egyén, a család és az emberi kapcsolatok	1-12. évfolyam	pedagógus

A *-gal jelölt tantárgyak szabadon választható módon jelentek meg, míg a programok modulként, amit a különböző évfolyamokon az iskolák beépíthetnek.

Az óraszámok a tantárgyak tekintetében általában heti 1-szer 1 tanórát jelentenek, míg a lengyel Élet a családban tantárgy esetén tanévenként kéthetente egy foglalkozást. Talán érdekes látni azt, hogy az oktatási rendszerek kevéssé reflektálnak az emberre, mint erkölcsi lényre, sokkal inkább, mint gazdasági tényezőre. A szexualitás pedig nem erkölcsi, hanem sokkal inkább egészségügyi kérdésként jelenik meg. Ez összefügg azzal, hogy az oktatási rendszerek nem akarnak beavatkozni társadalmi folyamatokba, inkább az egyén képzésére és nem nevelésére fókuszálnak. A kialakított tantárgyak ugyanakkor leképezik az adott kultúrában zajló társadalmi folyamatokat. A családi életre nevelés téma teljes komplexitásában azt állíthatjuk, hogy sehol sem jelenik meg, van, ahol több tantárgyba ágyazottan mégis több szegmens jelenik meg, van ahol kevesebb. Az adott tantárgyi tartalmakat értelmezhetjük az adott társadalom igényeire adott válaszokként annál is inkább, mivel a közismereti tartalmak mindenhol társadalmi viták eredményeiként véglegesülnek. Mint látszik más és más igény van jelen egy-egy társadalomban.

III. A hazai köznevelés és családi életre nevelés kapcsolata

3.1. A család fogalma a magyarországi köznevelési rendszerben

A magyar köznevelési rendszerben megjelenő család fogalom és a hozzá kapcsolódó közismereti tartalmak több szinten jelennek meg. Alapvetően levezethetők az Alaptörvény azon kijelentéséből, hogy „valljuk, hogy együttélésünk legfontosabb keretei a család és a nemzet,

összetartozásunk alapvető értékei a hűség, a hit és a szeretet", illetve a későbbi paragrafusokban megjelenő családcentrikusságából: „Magyarország védi a házasság intézményét, mint férfi és nő között, önkéntes elhatározás alapján létrejött életközösséget, valamint a családot, mint a nemzet fennmaradásának alapját. A családi kapcsolat alapja a házasság, illetve a szülő-gyermek viszony"[16]. Egyértelmű értékként kerül itt felmutatásra a család és a törvények ennek alapján bástyázzák körül jogokkal.

A Köznevelési törvény erre alapoz, amikor kimondja, hogy az iskola célja, hogy „egymás szeretetére és tiszteletére, a családi élet értékeinek megismerésére és megbecsülésére, együttműködésre, környezettudatosságra, egészséges életmódra, hazaszeretetre nevelje a gyermekeket, tanulókat…[17]

A tanuló - pedagógus - szülő együttműködéséről beszél a törvény, ami nélkül nem valósulhat meg az iskolai nevelés[18]. Azzal, hogy az iskola szereplőjévé válik a nevelésnek egyszerre vállal fel többet, mint egyszerűen a gyermek oktatását, ugyanakkor világossá teszi, hogy ehhez a szülői háttér is szükséges, e nélkül nem működhet.

3.2. A családi életre nevelés és a Nat

A magyar köznevelési rendszer tartalmi szabályozása 3 szinten valósul meg. A Nemzeti alaptanterv (Nat) tartalmazza a közműveltségi elemeket, ez az első szint, ami meghatározza az „érvényes értékeket, műveltségképet, tudás- és tanulásértelmezést"[19], egyszóval a közműveltség elsajátítandó elemeit az általános iskola első évfolyamától kezdődően a középiskolák iskolatípus szerinti 12. vagy 13. évfolyamának végéig.

Ez a 2012-es dokumentum számos helyen említi a családot, mint értéket. Az iskola célja továbbá, hogy a családdal együttműködve cselekvő elkötelezettségre neveljen az igazság és az igazságosság, a jó és a szép iránt. Fejlessze a harmonikus személyiség kibontakoztatásához szükséges szellemi, érzelmi, erkölcsi, társas és testi képességeket. Ezáltal járul hozzá ahhoz, hogy a felnövekvő nemzedék — a haza felelős polgárává váljék; — kifejlődjék benne a hazafiság érzelemvilága; — reális önismeretre és szilárd erkölcsi ítélőképességre tegyen szert; — megtalálja helyét a családban, a szűkebb és tágabb közösségekben, valamint a munka világában."

A Nat meghatározza 12 fejlesztési területe - nevelési célja között a családi éltre nevelést is a következőképpen:

"A családi életre nevelés. A család kiemelkedő jelentőségű a gyerekek, fiatalok erkölcsi érzékének, szeretetkapcsolatainak, önismeretének, testi és lelki egészségének alakításában. A szűkebb és tágabb környezet változásai, az értékrendben jelentkező átrendeződések, a családok egy részének működésében bekövetkező zavarok szükségessé teszik a családi életre nevelés beemelését a köznevelés területére. A köznevelési intézményeknek ezért kitüntetett feladata a harmonikus családi minták közvetítése, a családi közösségek megbecsülése. A felkészítés a családi életre segítséget nyújt a gyermekeknek és fiataloknak a felelős párkapcsolatok

16 L) cikk (2013. 4. 1.-től érvényes változata) 1. bekezdés, lásd még 2,3,5. bekezdést, illetve VI. cikk 1. bekezdés

17 2011. évi CXC. törvény a nemzeti köznevelésről, 62. § e)

18 Lásd 7. jegyzet 3.§1. bekezdés

19 A Kormány 110/2012. (VI. 4.) Korm. rendelete a Nemzeti alaptanterv kiadásáról, bevezetéséről és alkalmazásáról, Köznevelés feladata és értékei, Bevezető.

kialakításában, ismereteket közvetít a családi életükben felmerülő konfliktusok kezeléséről. Az iskolának foglalkoznia kell a szexuális kultúra kérdéseivel is."

A 12 területen belül vannak még fontos a témához kapcsolódó területek, mint "Az önismeret és a társas kultúra fejlesztése" utolsó mondata: "A megalapozott önismeret hozzájárul a kulturált egyéni és közösségi élethez, mások megértéséhez és tiszteletéhez, a szeretetteljes emberi kapcsolatok kialakításához."

A testi és lelki egészségre nevelés rész világossá teszi, hogy a valódi nevelés együtt történik a szülői házzal:

"Az iskola feladata, hogy a családdal együttműködve felkészítse a tanulókat az önállóságra, a betegség-megelőzésre, továbbá a szabályok betartására a közlekedésben, a testi higiénében, a veszélyes körülmények és anyagok felismerésében, a váratlan helyzetek kezelésében. A pedagógusok motiválják és segítsék a tanulókat a káros függőségekhez vezető szokások kialakulásának megelőzésében."

A családi életre neveléssel kapcsolatos közműveltségi tartalmak a Nemzeti alaptantervben a következők:

Magyar nyelv és irodalom (műveltségi terület)

Fejlesztési feladat	**Érintett évfolyamok**	**Fogalmak**
Irodalmi kultúra, irodalmi művek értelmezése: Téma, motívum, vándormotívum, archetípusok –	5-8. évfolyam	természet, évszakok és napszakok, szülőföld, haza, **család**, szülő, gyerekek és felnőttek, próbatételek, kaland, hősiesség, ars poetica.
		Arany János: családi kör
Az ítélőképesség, az erkölcsi, esztétikai és történeti érzék fejlesztése	9-12. évfolyam	Az ízlés kontextuális függőségének megértése (kulturális, történeti, közösségi, **családi**, egyéni beágyazottság). Igény és képesség az ízlés önálló fejlesztésére. Toposzok, motívumok – néhány alapvető emberi léthelyzet, motívum, metafora, toposz, archetípus állandó és változó jelentésköre (élet és halál, beavatás, út, **család**, férfi-nő, szerelem, gyermek, szülőföld, haza, törvény, bűn és bűnhődés, mikro- és makrokozmosz, ars poetica).

Idegen nyelvek

Fejlesztési feladat	**Érintett szint**	**Fogalmak**
Hallott szöveg értése	A 1-es minimum szint	Megérti az ismerős szavakat, fordulatokat, amelyek személyére, családjára, közvetlen környezetére vonatkoznak.
Beszédkészség	A 2-es alapszint	Részt vesz egyszerű, begyakorolt, hétköznapi témáról szóló beszélgetésben, amely ismert tevékenységhez kapcsolódó közvetlen információcserét igényel. Megérteti magát a társasági beszélgetésben. Röviden le tudja írni például a családját, lakóhelyét, tanulmányait.

Ember és társadalom (műveltségi terület)

Kiemelt fejlesztési területek:

Történelem: A történelem tanulása elősegíti a szűkebb és a tágabb közösségekhez – a családhoz, a lakóhelyhez, a nemzethez, Európához, az emberi civilizációhoz – tartozás személyes megélését.

Hon- és népismeret: „Teret biztosít azoknak az élményszerű egyéni és közösségi tevékenységeknek, amelyek a család, az otthon, a lakóhely, a szülőföld tiszteletét alapozzák meg. Segíti az egyéni, családi, közösségi, nemzeti, nemzetiségi identitástudat és történeti tudat kialakítását."

Történelem

Fejlesztési feladat	Érintett évfolyamok	Fogalmak
	1-4. évfolyam	A családi élet eseményei (születés, esküvő stb.).
Ismétlődő/visszatérő és hosszmetszeti témák minden jelzett évfolyamon	5-8. évfolyam	Gyermekek nevelése, oktatása. Társadalmi helyzet, életmód, életviszonyok.
Ismétlődő/visszatérő és hosszmetszeti témák minden jelzett évfolyamon	9-12. évfolyam	Nők és férfiak életmódja és társadalmi helyzete, életformák – Szegények és gazdagok világa – Egyenlőség, emancipáció.

Erkölcstan

Fejlesztési feladat	Érintett évfolyamok	Fogalmak
Értékek és normák	1-4. évfolyam	- Hagyományok, szokások, ünnepek a családunkban, az országunkban. - Más családok, települések, országok hagyományai, szokásai, ünnepei. - Együttélési szabályok, közös szabályalkotás.
	5-8. évfolyam	- Társaink. Barátság, szeretet, tisztelet, segítő kapcsolat. - Nemiség, szerelem. A házasság. Család, otthonteremtés. - Előítélet, bizalom, együttérzés.

Etika

Fejlesztési feladat	Érintett évfolyamok	Fogalmak
A kapcsolatok világa	9-12. évfolyam	Én és Te. Szeretet, barátság, szerelem, szexualitás. Szülők és gyermekek. Otthon, család.

Hon és népismeret

Fejlesztési feladat	Érintett évfolyamok	Fogalmak
Az én világom	5-8. évfolyam	Családunk története. Szomszédság, rokonság.

Társadalmi, állampolgári és gazdasági ismeretek

Fejlesztési feladat	Érintett évfolyamok	Fogalmak
Pénzügyi és gazdasági kultúra	5-8. évfolyam	A családi költségvetés (bevétel, kiadás, megtakarítás, hitel).
Társadalomismeret	9-12. évfolyam	Családformák a mai világban.

Ember és természet (műveltségi terület)

Alapelvek

Szintek (dimenziók): – Egyén (egyéni élethelyzet, személyes környezet; egyéni feladat és felelősség) – Család (az egyén legszűkebb társas környezete, a háztartás szintje; közös szabályok, szoros együttműködés és felelősség)

Fejlesztési feladat	Érintett évfolyamok	Fogalmak
Az ember megismerése és egészsége: szaporodás, egyedfejlődés, szexualitás	7-8. és 9-12. évfolyam	A nemi élettel kapcsolatos személyes felelősség felismerése, alapvető morális és egészségügyi szabályok betartása mellett szóló érvek bemutatása. Érvelés a tudatos családtervezés, a várandós anya felelősségteljes életmódja mellett.
Magatartás és lelki egészség	5-8. és 9-12. évfolyam	A kockázatos, veszélyes viselkedések, függőségek okainak, elkerülésének, élethelyzetek megoldási lehetőségeinek bemutatása. A személyes felelősség tudatosítása, a szülő, a család, a környezet szerepének bemutatása a függőségek megelőzésében. Magatartásformák, szabályok, viselkedési normák különböző élethelyzetekben. Külső és belső tulajdonságok. Együttélés a családban. Baráti kapcsolatok, iskolai közösségek.

Természetismeret

Fejlesztési feladat	Érintett évfolyamok	Fogalmak
Magatartás és lelki egészség	5-6. évfolyam	Az önismeret és önfejlesztés fontossága. A viselkedési normák és szabályok szerepe. Társas szükségletek, a családi és személyes kapcsolatok jelentősége.

Biológia

Fejlesztési feladat	Érintett évfolyamok	Fogalmak
Szaporodás, egyedfejlődés, szexualitás	7-8. évfolyam	Szaporodási szervrendszerek. Nemi jellegek, nemi hormonok. Menstruációs ciklus. A szexualitással kapcsolatos alapvető egészségügyi szabályok. Családtervezés, fogamzásgátlás. A méhen belüli fejlődés, születés, születés utáni életszakaszok.
Magatartás és lelki egészség		*A* személyiség összetevői, értelmi képességek, érzelmi adottságok. Az önismeret és önfejlesztés fontossága. A testkép és zavarai. A viselkedési normák és szabályok szerepe. Társas szükségletek, kapcsolatok jelentősége. A tanulás szerepe. A serdülőkor érzelmi, szociális és pszichológiai jellemzői. Családi és iskolai agresszió, önzetlenség, alkalmazkodás, áldozatvállalás, konfliktuskezelés, probléma feloldás.
Szaporodás, egyedfejlődés, szexualitás	9-12. évfolyam	*A* nemi szervek felépítése, működése. A szexualitással kapcsolatos alapvető egészségügyi szabályok. Családtervezés. Fogamzásgátlás. Méhen belüli fejlődés, szülés. Az értelmi és érzelmi fejlődés

		kapcsolata. A felnőtté válás testi és szellemi fejlődési folyamatának főbb jellemzői.
Az emberi öröklődés	9-12. évfolyam	Egygénes és sokgénes öröklődés, testi és ivari kromoszómákhoz kapcsolt jellegek, domináns-recesszív jellegek. Családfaelemzés. Genetikai tanácsadás.

Vizuális kultúra

Fejlesztési feladat	**Érintett évfolyamok**	**Fogalmak**
Kommunikációs képességek	7-8. évfolyam	Nem vizuális természetű információk (a népesség összetétele, családfa stb.)

Életvitel és gyakorlat

Fejlesztési feladat	**Érintett évfolyamok**	**Fogalmak**
Család, háztartás	1-4. évfolyam	A család. A családi élet színtere a családi otthon. Családi feladatok, munkamegosztás. - A külső és belső terek, berendezési tárgyak szerepe. - Háztartási gépek, eszközök, berendezések és funkcióik. - A biztonságos otthon, az otthoni balesetek megelőzése, elsősegélynyújtás. - Egészséges életmód: táplálkozás, öltözködés, tisztálkodás, testmozgás. - Víz- és energiatakarékosság, szelektív hulladékgyűjtés, újrahasznosítás. - Növények és állatok gondozása a lakásban és a ház körül.
Család, háztartás	5-8. évfolyam	Rokonsági és generációs kapcsolatok a családban. Csecsemőgondozás. - A családi élet színtere a családi otthon. - Lakókörnyezetek és életmódbeli jellemzők (nagyvárosi, városi, falusi települések, természeti, épített és emberi környezet, gazdasági, szociális eltérések). - Háztartási ellátórendszerek, közművek. - A családi gazdálkodás, takarékosság. - Ételek készítése. Egyéb, a háztartásban és a ház körül végzendő munkák. Dísznövények, kert, hobbi- és haszonállatok gondozása. - Családi munkamegosztás. Időbeosztás, napi- és hetirend. - Háztartási gépek, eszközök biztonságos használata. - Háztartási balesetek megelőzése, elsősegélynyújtás, otthoni betegápolás. Egészséges életmód, táplálkozás, tisztálkodás, öltözködés, higiénia, betegségmegelőzés, szenvedélybetegség-megelőzés, fogyatékkal élők segítése. - Tudatos vásárlás, víz- és energiatakarékosság, hulladékkezelés, újrahasznosítás, környezetbarát módszerek a háztartásban és a házimunkában.
Család, háztartás	9-12. évfolyam	A háztartás mint gazdasági formáció. Családi munkamegosztás.

		- Egészség- és környezettudatos vásárlás és fogyasztás, fogyasztóvédelem. - Háztartási gépek, eszközök, berendezések, közművek, rendszerek, anyagok biztonságos és környezettudatos használata. - Egészséges életmód, higiénia, öltözködéskultúra. Az élelmiszerek kezelésének, tárolásának szabályai, tudatos élelmiszer-választás. - Időbeosztás, biológiai ritmus.

Jól látható, hogy az adott műveltségi terület felől kerül tárgyalásra a családi életre nevelés. Az irodalom felől, mint ősi alap képzet jelenik meg, az idegen nyelv esetén a nyelvgyakorlás témája lehet. Az Ember és társadalom műveltségi terület tantárgyai között megoszlik a családi éltre nevelés témája. A történelem kultúrtörténeti aspektusból tárgyalja, míg az Erkölcstan az etikai kérdések felől, a hon- és népismeret pedig néprajzi megközelítésből. Az Ember és természet keretében ugyanazok a témák kerülnek tárgyalásra spirális szerkezetben, táguló ismeretanyaggal a köznevelési-rendszer különböző korosztályai számára. Ez elméleti szinten lehetővé teszi az ismeretek folyamatos, életkori sajátosságok szerinti bővítését. A társadalomismeret pedig az emberi jogok felől közelíti meg a kérdéskört. A nemzetközi példákkal összehasonlítva pedig látható, hogy ez a témakör, ahogy más témák ehhez hasonlóan rendszerszerűen, átgondoltan van jelen, nemcsak egy életkorban és nemcsak egy tárgynál, hanem spirális bővülő tudásanyaggal a rendszer egészébe illeszkedő módon. Ez lehetőséget teremt arra, hogy az egyik tantárgy megerősítse azt, ami a másik tantárgy által más megközelítésből volt tárgyalva. A nemzetközi példákhoz viszonyítva ez mindenképpen strukturális különbséget jelent a magyar változat javára, ahol a Nemzeti alaptanterv koherensen illeszkedik az oktatási törvényhez és alkotmányhoz. Arra, hogy mi az oka más rendszerekben a család esetleges megjelenésének egy részletesebb összehasonlító vizsgálat deríthetne fényt.

3.3. A családi életre nevelés és a kerettantervek[20]

A középső, második szinten a kerettanterv[21] konkretizálja mindazt, ami a társadalompolitika irányítói, az oktatásirányítás és a társadalmi egyeztetések révén a Nat-ban szerepel. Az ott elvont fogalmi szinten megjelenő tartalmakat egy közvetlenebb, érthető oktatási tartalomra váltva.

[20] A felsorolt kerettantervek forrása a következő: http://kerettanterv.ofi.hu/, letöltés:2016.09.19.

[21] A kerettanterv definíciója: „Kerettantervek Az oktatásért felelős miniszter az iskolázás adott szakaszára, adott tartalmaira vonatkozóan – a Nemzeti alaptantervre (Í) épülve és a helyi alkalmazáshoz alapul szolgálva – választható kerettanterveket hagy jóvá és ad ki. A jóváhagyás feltétele, hogy a kerettanterv segítségével megvalósíthatók-e a Nemzeti alaptantervben (Í) meghatározott fejlesztési feladatok (Í) és közműveltségi tartalmak (Í), illetve kapcsolhatóak-e hozzá olyan részletesen kidolgozott oktatási programcsomagok, amelyek a kerettanterv iskolai helyi tantervként (Í) való alkalmazását szakmailag segítik. A kerettantervek egyrészt meghatározzák a tantárgyak (Í) rendszerét, az egyes tantárgyak (Í) időkeretét (óraszámát), a tananyag (Í) felépítését és felosztását az egyes évfolyamok között, továbbá az adott szakasz befejező évfolyamának kimeneti követelményeit, másrész kijelölik a tankönyvek meghatározó tartalmát. Mindezekkel kapcsolatban az egyes kerettantervek saját rendszerükön belül is megfogalmazhatnak alternatívákat, választható megoldásokat. A kerettanterveket a megadott keretek között saját viszonyaikra adaptálják az iskolák. A kerettantervek adott iskolatípusra (általános iskola, gimnázium, szakközépiskola, szakiskola stb.) készülnek.” Glosszárium: Közlöny 1844.o.

A konkrét kerettantervek tárgyalását csak ott érintem részletesebben, ahol nagyobb fajsúllyal jelenik meg a családi életre nevelés.

„A /helyi tanterv/ a háromszintű tantervi szabályozás[22] legalsó, de a gyakorlat szempontjából legmeghatározóbb szintje, melyet egy iskola pedagógiai programjában kitűzött céljainak, alapelveinek megfelelően kiválaszt, összeállít. Az iskolák helyi tantervei jellemző módon úgy alakulnak ki, hogy az egyes nevelőtestületek a helyi sajátosságoknak megfelelően választanak az oktatásért felelős miniszter által jóváhagyott kerettantervek közül, és azt a megadott keretek között saját viszonyaikra adaptálják. A helyi tantervek iránti alapvető követelmény, hogy megfeleljenek annak a választott kerettantervnek, amely elkészítésük alapjául szolgál…" A helyi tantervek szintjét csak egy OH statisztikán keresztül tárgyalom, mert ez önálló kutatómunkát igényelne, miközben a folyamatot kevésbé befolyásolja, mint azt a jogszabály állítja. Az intézmények jelentős része átveszi a kerettanterveket és azokat minden változtatás nélkül alkalmazza.[23]

Erkölcstan kerettantervben 1-2. évfolyamon „*Ilyen vagyok" önismereti témakört követően jelenik meg a* Közvetlen közösségeim – A család és a gyerekek témakör 18 órában. A családi-rokonsági kapcsolatok személyes értékeinek tudatosítása, a családi hagyományok és ünnepek átérzésének elősegítése, az iskoláskor életmódbeli sajátosságainak tudatosítása, annak felismertetése, hogy más családokban egészen más módon élhetnek a gyerekek, a mások szokásai iránti tisztelet megalapozása jelenik meg célként.

3-4. évfolyamon már a szerepkörök és kérdéskörök kerülnek tárgyalásra:

- Milyen feladataim vannak otthon, a családban és az iskolában? Mivel és hogyan töltöm a szabad időmet?
- Mit teszek, ha örülök, ha szomorú vagy dühös vagyok? Mit teszek, amikor önző vagyok, és mit teszek, amikor önzetlen?
- Szoktam-e segíteni a szüleimnek, a testvéreimnek és az osztálytársaimnak? Miben és hogyan?
- Milyen csoportokhoz tartozom? Mi változott ezen a téren az utóbbi időben? Vannak-e új közösségek az életemben? Van-e olyan közösség, amelyikkel szorosabbá vagy lazábbá vált a kapcsolatom? Mi lehet ennek az oka?
- Mit jelent nekem a családom az életem jelenlegi szakaszában? Változott-e valami a kapcsolatunkban a korábbiakhoz képest?

5-6. osztályban 16 órában jelenik meg a Család, otthon, háztartás szerepel kötelező tartalomként. A családkép és a családi otthon képének alakítása, a rendszeresség és a rendszeretet iránti igény formálása, együttműködési képesség kialakítása a családtagokkal, az iskolatársakkal, felnőttekkel témakörök feldolgozására kerül sor. Olyan altémák jelennek meg, mint a hétköznapok és ünnepek eseményeinek megkülönböztetése, családtagok bemutatása családrajzzal, síkbábokkal, biztonságos otthon.

7-8. évfolyamon pedig Párkapcsolat és szerelem 11 órás időkeretben kerül tárgyalásra a következő felbontásban:

[22] 110/2012. (VI. 4.) Korm. rendelet a Nemzeti alaptanterv kiadásáról, bevezetéséről és alkalmazásáról Glosszárium, Helyi tanterv.

[23] Kaposi József előadása 20. dia: „Az egyes kerettantervek implementációja az esetek mintegy 50%-ában tiszta formai átemeléssel történt. A leggyakoribb módosítások az óraszámokat érintették." Budapest, 2012. február 16.

Vonzódás

- Milyen testi változásokkal jár a serdülőkor, és ezeknek milyen lelki hatásai vannak? Milyen okai lehetnek annak, hogy egyesekhez vonzódunk, míg mások inkább taszítanak bennünket? Honnan tudhatja egy lány és egy fiú, hogy egymás iránti vonzódásuk kölcsönös? Ki tegye meg az első lépést és hogyan? Mi minden lehet félreértések forrása? Mit szabad és mit nem szabad tenni abban az esetben, ha a vonzódás nem kölcsönös?

Együttjárás

- Milyen forrásai és formái lehetnek a szerelemben az örömnek és a boldogságnak? Mit jelent a másik tisztelete és az egymás iránti felelősség a párkapcsolatban? Hogyan tudják segíteni egymást a szerelmesek? Mikor elég érett egy fiatal a szexuális kapcsolatra? Hogyan kerülhető el a nem kívánt terhesség? Mit jelent és hogyan teremthető meg az intimitás a szexuális kapcsolatban? Milyen forrásai és formái lehetnek a problémáknak és a konfliktusoknak egy párkapcsolatban? Hogyan lehet és meddig érdemes feloldani ezeket? Honnan lehet észrevenni, hogy a vonzódás már nem kölcsönös? El lehet-e kerülni a lelki sérüléseket egy szakítás során?

Házasság, család és otthonteremtés

- Milyennek képzelem azt az embert, aki majd felnőttként a társam lesz az életben? Milyen családot és milyen otthont szeretnék? Fontos-e a házasságkötés ahhoz, hogy két egymást szerető ember együtt éljen? Milyen a jó házasság? Mit lehet tenni a fenntartása érdekében? Mivel és hogyan lehet elrontani? Le lehet-e élni egy életet egyetlen ember mellett? Lehet-e, érdemes-e erre törekedni? Miért dönt úgy két ember, hogy családot alapít? Fontos-e, hogy amikor egy gyerek világra jön, a szülei házastársak legyenek?

Visszaélés a nemiséggel

- Mit jelent a prostitúció, a pedofília, a pornográfia és a szexuális bántalmazás kifejezés? Hogyan lehet elkerülni, hogy ilyesminek az áldozataivá váljunk? Hol lehet segítséget kérni ilyen jellegű fenyegetettség esetén? Mi a teendő, ha egy társunkat ilyen veszély fenyegeti?

Az **Irodalom** tantárgy is foglalkozik a témával a maga megközelítéséből. 1-2. évfolyamon a családi élet eseményeiről szóló történetek jelennek meg. 3-4. évfolyamon már jellegzetes irodalmi témák, motívumok (pl. család, gyermek, természet) felfedezése olvasmányokban kerül terítékre. 5-6. osztályban lírai művek és elbeszélések elemzésén keresztül 15 órában és 7-8. évfolyamon 8 órában regényelemzés keretében. A mitológiai és bibliai történetektől (pl. Daidalosz és Ikarosz, Gilgames és Enkidu; Jákob és Ézsau) a kortárs irodalomig, magyar és világirodalmi szemelvényekkel ismerkedhetnek meg a kisebb diákok Család, gyerekek és szülők; barátság, emberi kapcsolatok címen.

Mikszáth Kálmán: *Szent Péter esernyője mellett* Jules Verne, Mark Twain, Dickens és mások művei; a klasszikus és kortárs, magyar és világirodalmi ifjúsági irodalom alkotásai felhasználásával lehet megközelíteni: család, gyerekek és felnőttek, próbatételek, szerelem témaköreit. Alkalmat ad a műelemzés a szereplők jellemzésére, tetteik minősítésére; erkölcsi választások értelmezésére és véleményezésére. A feldolgozás során kulcsfogalmak is adottak a

műelemzésekhez mások mellett a következők: Család, családtag, életmód, lakhely, családi ház, lakás, otthon, közösség, háztartás, háztartásvezetés, házimunka, veszélyforrás, baleset, háztartási eszköz, háztartási gép, háztartási baleset, munkamegosztás, ünnep, egészséges életmód, táplálkozás, higiéné, testápolás, öltözködés, időbeosztás, napirend, szabadidő, környezet, környezetvédelem, takarékosság, hulladék, szelektív hulladékgyűjtés.

A felsoroltak olyan széleskörű ismereteket írnak elő, hogy ezek megvalósulása kérdéses a gyakorlatban. Saját gyermekeimen látva az ismeretek és a művek jelentős része nem kerül tárgyalásra vagy elemzés nélkül csak otthoni feladat, amire nem reflektálnak tanórán a továbbiakban. A pedagógus nincsen felkészítve arra, hogy más szemlélettel tanítsa azokat a műveket, amelyeket korábban is tanított óráin, ehhez továbbképzésre, tankönyvre, segítségre lenne szüksége.

A történelem tantárgy keresztmetszeti témaként kezeli a család és lakóhely témaköröket az őskor, középkor, újkorban 5. osztálytól. Családok eltérő helyzetének kérdéskörét, életszínvonal kérdését a XIX. század végén, a családok életszínvonalának változása a rendszerváltozást követően.

7-8. évfolyam **Technika, életvitel és gyakorlat** tantárgy *5 órában tárgyalja a* Háztartás és családi gazdálkodás témakört érintve a családi kiadásokat, bevételt és takarékosságot. *16 órában pedig 11-12. évfolyamon megjelenő Család, otthon, háztartás témakör ugyanezt bontja ki részletesebben olyan témákat érintve, mint Élet a családban, Biztonságos otthon, Élet a családban, Családi időbeosztás.*

Mindezek alapján látható, hogy a legkomolyabban az Erkölcstan tantárgy tárgyalja a Családi életre nevelés témáit, de praktikus ismereteket, életpéldákat az Életvitel és Irodalom tantárgy keretében is kapnak a diákok életkori sajátosságaiknak megfelelően.

3.4. A szabadon választható kerettantervek

A kötelező kerettanterveken túl lehetőség van arra, hogy a „kerettantervnek, amely elkészítésük alapjául szolgál, továbbá az iskola arculatára jellemzően töltsék meg tanítási-tanulási tartalommal és tevékenységekkel a rendelkezésükre álló átlagosan 10%-os szabad időkeretet.”[24] Így van lehetőség arra, hogy iskolák bevezessék a Családi életre nevelés kerettantervet más kerettantervek figyelmen kívül hagyásával. Általános iskolai szinten egyetlen plusz 1-2 órás tantárgy bevezetésére van lehetőség.

Ennek keretében heti 1 óra időkeretben született kerettanterv az 1-4., 5-8. és 9-12. évfolyamok számára is. miként a bevezetőjük írja: „A családi életre nevelés tantárgy (CSÉN) ezeket a célokat egységes rendszerbe foglalva valósítja meg, nem csökkentve ezzel a többi tantárgy szerepét. Mivel szükségképpen erkölcsi kérdéseket is érint, több közös területet tartalmaz az erkölcstan tantárggyal. De kiemelnénk azt a tényt, hogy az erkölcstan csak az 1–8. évfolyamon szerepel, míg a CSÉN a 12. osztályig kínál programot. Ezen kívül a CSÉN-nek speciális módszertana van, ami azt jelenti, hogy ha tapasztalható is átfedés bizonyos témákat illetően, a feldolgozás módja különbözik.”

[24] A Kormány 110/2012. (VI. 4.) Korm. rendelete a Nemzeti alaptanterv kiadásáról, bevezetéséről és alkalmazásáról, a Nat, a kerettantervek és a helyi szintű szabályozás,Magyar közlöny, 2012. év 66. szám, 10647.o.

A kerettanterv által tárgyalt 7 témakör a következő:

- A család, mint a társadalom legalapvetőbb egysége és a család működése.
- Társas kapcsolatok – kommunikáció – konfliktuskezelés.
- Jellem és értékrend.
- Önismeret és érzelmi intelligencia.
- Nemiség – férfi/női identitás – szexualitás – párkapcsolatok.
- Útelágazások, zsákutcák, útvesztők, avagy Veszélyek és devianciák, döntéshelyzetek.
- Változások következményei és kezelésük.

A témák életkori sajátosságoknak megfelelően más mélységgel és fókuszokkal kerülnek feldolgozásra a különböző évfolyamokon. Ehhez az interneten is elérhető pdf-ben a Családi életre nevelés az oktatásban című kiadvány, Család-órákat segítő kézikönyv[25]. Az Oktatási Hivatal 2016. 07. 08.-ai Köznevelési Információs Rendszerében megjelenő adatai alapján országosan 7 állami fenntartású iskolában folyik szabad órakeret terhére Családi életre nevelés tantárgy oktatása. Borsod-Abaúj-Zemplén megyében két általános iskolában, Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében két középiskolában, Jász-Nagykun-Szolnok megyében egy szakképzési centrumban, míg Fejér megyében egy középiskolában, Budapesten pedig egy általános iskolában. Ha ezt kiegészítjük azokkal az információkkal, amelyek a szakmai terület élharcosának tekinthető Kecskemét-Széchenyivárosi Közösségépítő Egyesület honlapján olvashatók (holnaphonlap.hu), akkor világossá válik, hogy egyrészt az Oktatási Hivatalnál minden adat nem jelenik meg, de az is, hogy az összes iskolához képest arányaiban nagyon kevés iskolához jut el ez a tantárgy. Ennek oka lehet nemcsak a 10%-os óraszám csekély volta, de az is, hogy számos terület verseng ezért a plusz óraszámért a tehetséggondozástól a szabadidős és kiegészítő ismeretet nyújtó tevékenységeken át (sakk, táblás játékok, vállalkozói, pénzügyi ismeretek, kresz) a hon- és népismereten keresztül a járműdokig (úszás, gyaloglás, lovaglás, biciklizés, evezés, vitorlázás). Meggyőződésem, hogy ez egy egészséges folyamat, ahol a területet lelkesen képviselő egyesület egyre több iskolát tud elérni ezzel motorként szolgál az ügynek, de ez nem fog sem szemléletmód változást okozni, sem népesség változást hozni társadalmi szinten néhány év alatt.

A másik izgalmas kezdeményezés egyetlen iskolát érint az országban ez pedig a jelenismeret kerettanterv, amely 7-8. és 9-12. évfolyamok számára ad lehetőséget heti 1 órában. A tantervet kidolgozó katolikus iskola pedagógusai így vallanak a kerettanterv céljáról: „A pedagógusok lehetőséget kínálnak az életüket érintő és befolyásoló témákkal való személyes találkozásra, arra, hogy köztük tudjon eligazodni, és személyes állásfoglalást kialakítani.

A tantervet úgy állítottuk össze, hogy a jelenismeret-órán a diákok önmagukról, a másik emberről, az őket körülvevő világról új módon tanuljanak: elsősorban azáltal, hogy észreveszik, mi hat rájuk, reflektálnak a saját tapasztalataikra, megtalálják azokat a kérdéseket, amelyek foglalkoztatják őket, és meglátásaikat készek megosztani egymással."

A témák a következők 7-8. évfolyamon: Önmagam, Média, Közösségeink, Család. 9-10. évfolyamon: Párbeszédkultúra, Magyarság és közélet, Önmagam, Média. 11-12. évfolyamon pedig kiegészül még a Közösségeink és Család témakörrel. Miként azt a kerettanterv neve is sugallja az a cél, hogy a diákok egymással eszmét cseréljenek őket izgató aktuális kérdésekről és ezzel a közösségi kohézió is erősödjön, illetve teret kapjanak a különböző témákhoz kapcsolódó különböző hozzáállások. Számos esetben szembesül ma a pedagógus azzal, hogy a

[25] http://csaladteologia.sapientia.hu/system/files/csalad.pdf, letöltés időpontja: 2016. szeptember 27.

hatékony oktatáshoz szükséges a gyerekek hátterének ismerete egy csoporton belüli érték alapú összhang megteremtése. Ennek a „kvázi" azonos szemléletnek, értékrendnek, amely elengedhetetlen ahhoz, hogy tanulócsoportként működjenek együtt tehet hozzá ez a beszélgető óra. A kerettanterv eredeti munkacíme „Osztozó" volt, ami utal erre a pedagógiai törekvésre.

3.5. A családi életre nevelés és a tankönyvek

A család megjelenése témaként a tankönyvekben leképezik a kerettanterv közismereti témaköreit, tartalmait. Ugyanakkor izgalmas kérdés, hogy mennyire tükrözik a társadalmi valóságot vagy inkább az ideálokat követik. A pedagógusok jelentős része nem a kerettantervek alapján, hanem a tankönyvek alapján építi fel oktató-nevelő tevékenységét, így kulcs szerepe van az iskolai ismeretátadásban a tankönyveknek. Még akkor is, ha jelentőségük nagyban változott a Guttengberg-galaxis megszűnésével, az informatikai forradalom hatása következtében.

A továbbiakban csak az Erkölcstan tankönyvek Családi éltre nevelés vonatkozásaira térek ki kapacitás hiányában.

Az első évfolyamon Fenyődi Andrea és Pénzesné Börzsei Anita Az én világom című munkafüzete tárgyalja a család, gyermek érkezése, rokonság témakört, rajzoltatva a gyerekeket. A kívül-belül Az én világom című Bayer Anna szerkesztett munkafüzet színesebben és interaktívabban fogja meg ugyanezeket a témákat képekkel, érzelmi reakciók azonosításával kétféle tevékenység típust piktogramokkal is jelölve: Gondolkozz! Beszéld meg társaiddal! Hajduné Tölgyesi Lívia és Kriston-Bordi Zsuzsanna Útravaló című munkafüzete pedig színvonalas grafikáival, összetettebb feladat-meghatározásaival emelkedik ki a mezőnyből. 6 féle munkaformát különít el a munkafüzet piktogramokkal, amelyek más és más tevékenységtípust fejeznek ki: Játsszatok! A füzetbe dogozz! Hallgassátok meg! Beszéljétek meg! Gondolkodjatok együtt! A munkafüzethez tanári segédkönyv és digitális verziójú tananyag is tartozik, ami megkönnyíti és szemléletesebbé teszi a befogadás folyamatát. Csoportokban dolgozzatok! Természetesen mindegyik sokféle játékra és rajzolásra épít, ami nem jelenik meg külön. Báder Ilolna által írt Beszélgessünk! Erkölcstan tankönyve több olvasmánnyal él 1. osztálytól kezdve, ami nehezebb feldolgozási lehetőséget nyit, akkor is, ha a Beszéljük meg! Mondd el! típusú feladatok itt is megjelennek. Itt hangsúlyosabbnak tűnik az ismeretátadás funkció, illetve klasszikusabban tankönyv jellege van, kevésbé munkafüzet. Számol azzal, hogy nem tudnak a gyerekek még olvasni, de itt sok felolvasásból kiinduló megbeszélés kap szerepet, ami az első osztályos diákok szocializációs szintjén messze felüli elvárás. Itt ütközik ki az, hogy valójában a tanulási folyamat kulcsszereplője a pedagógus, aki egy ilyen típusú tankönyvet is tud jól tálalni, illetve hogy a többi tankönyv a tehetségtelenebb pedagógusok számára is könnyen használható támpontokat nyújt, kevesebb invenciót igényel, míg ez utóbbi tankönyv nem engedi meg a közvetlen felhasználást olyan egyszerűen, miközben kézikönyvvel nem segíti a felhasználást.

Második évfolyamon Fenyődi Andrea – Pénzesné Börzsei Anita koncepcióval indítja Az én világom 2. tanításához készült kézikönyvet: „Az első évfolyamos tankönyvhöz képest megnőtt az oldalszám, így több fejezet három vagy négy oldalra került. A sok és sokféle feladat nem megnövekedett tananyagmennyiséget jelent, hanem azt, hogy a tanító jobban tud differenciálni, az osztályhoz alkalmazkodni a tananyag kiválasztásában. A fejezetekben található feladatok egy állandó felépítést követnek. Egy fejezeten belül nem mindig szerepel mindegyik elem.

A Kapai Éva szerzőhöz kapcsolódó Útravaló Erkölcstan 5. tankönyv folytatja a sorozat korábbi darabjaiban kidolgozott utat. A munkafüzet és tankönyv funkció szétválik és a két oldalas leckékhez a munkafüzetben mindenhol egy oldalas feladatlap kapcsolódik. Ez nem tartalmaz családi témát. Ha csak a képeket nézzük, nincs családot ábrázoló kép benne. Egy-egy témakört bevezet egy irodalmi alkotásból vett szöveg, majd a további leckék már feladatok, tevékenységekre buzdító kérdések.

Az OFI Kísérleti tankönyv sorozata 5. osztálytól indul. Személyes kapcsolatok témakör részeként jelenik meg először a család témája. Papa, mama, gyerekek című lecke: A cím már orientál. Nincs lecke szöveg csak kérdések a témához. Minden lecke 2 oldalas.

A Bánhegyi Ferenc - Olajosné Kádár Ilona által jegyzett Erkölcstan 5. 8. leckéje tárgyal Feladatim családban és környezetemben címmel a családot érintő témakört. A hozzá kapcsolódó képek fordulópontokat érintenek: születés, ifjú pár beszélget a fűben, idős házaspár.

A Kamarás István, Homor Tivadar, Vörös Klára Erkölcstan 5-6. osztály című tankönyve nagyon sok képpel dolgozik. Koncepciója, hogy 3 kis alfabétagamma űrlény (Ötli, Bió és Filó) földi kalandjain, gondolkodásán keresztül mutatja be az emberi világot és a felmerülő erkölcsi kérdéseket és levonható következtetéseket. Ez koherens leckék alkotását teszi lehetővé, de ez is a hátránya. Megunható a 3 kis űrlény filozofálása elég hamar.

A 7. osztályos Kísérleti Erkölcstan tankönyvben egyén és közösség témakör keretében jelenik meg a család. Először idézet, amihez kérdések kapcsolódnak. Változatos feladatokkal dolgozik az elmélet és gyakorlati élet határán.

A 8. osztályos tankönyv „Helyem a világban" címmel már tágabb közösségeket térképez föl: Európa, világnézetek, egy korszak lezárult az általános iskola végével. A többi tankönyv család még nem érkezett el a fejlesztésben a 8. évfolyamhoz, illetve közben az állami monopólium miatt okafogyottá vált a tankönyv családok folytatása.

Etika 11. nem klasszikus tankönyv inkább olvasmányok témákhoz. Szerelem, szexualitás, Hiány és kiegészülés, Házasság, család, Szülők és gyermekek 1-2 oldalas szövegek

Képet fest a magyar családok helyzetéről, a realitásról, például Kopp Máriával interjú[26]: „A felmérés szerint ma 20 fiatal összesen 23 gyermeket szeretne, ám a tervezett gyerekekből összesen 13 születik meg."[27]- állítja a kutató.

A tankönyvek rövid család tematikájú, kiragadott példáin keresztül arra szerettem volna rámutatni, hogy miközben a tartalmi szabályozás látszólag világosan van három szinthez kötve, valójában ugyanahhoz a kerettantervhez kapcsolódóan lehet számos tankönyvet más-más témákkal és súlypontokkal kialakítani, ami eredményezi azt, hogy a pedagógiai és társadalompolitikai cél, ami a családok esetében világos, egy zsidó-keresztény világnézet alapján születne meg a népesség fogyás megállítására. Ugyanakkor a koherens családokra épülő társadalomkép és cél kialakítása az oktatási rendszerben elveszhet az által, hogy a sokféle tankönyv szögesen ellentétes módon ragadja meg a kérdéskört. Míg a pedagógus sok esetben csak ezekkel a tankönyvekkel találkozik és próbálja a bennük talált tartalmakat átadni. A módszertani színesség pedig alátámasztja azt, hogy ugyanannak a tartalomnak számos különböző módszertani megközelítése létezhet, és ezek párhuzamosan lehetnek hatékonyak. Az egyik nem zárja ki a másikat, de mind a pedagógus alkalmasságán állnak vagy buknak, ami pedig nem vízválasztó a rendszerben. Hiszen arra a kérdésre, hogy ki tanítja az erkölcstant

[26] A párkapcsolati boldogság útjáról beszélgetés Kopp Máriával.

[27] 2010. Könyvhét, 2010. május

számos intézményszervezési válasz lehet, de ezek között nem szerepel az alkalmasság szempontja, hanem sokkal inkább az, hogy továbbképzésben részt vett-e, van-e elég órája, stb.

Tisztában kell lenni a tanórán kívüli tevékenységek értékével, illetve a tanórai foglalkozások korlátaival is. Bizonyos szocializációs tapasztalatokat könnyebben elsajátít a diák, ha nem felnőtt, hanem hozzá képességekben és korban közel álló, valamivel idősebb, másik gyermek közvetíti azokat számára. Érdemes ezért alkalmakat teremteni arra, hogy különböző korú diákok együtt lehessenek a családi életre nevelést is érintő témákban. Az angol magániskolákban használt tutor rendszer erre épít, ahogy valamennyi ifjúsági mozgalom épít erre az eszközre. Ez különösen fontos, amikor a mai körülmények között nagyon sok gyereknek nincs testvére.[28]A közösségi szolgálat a szolidaritás kifejezésének eszköze és a szociális érzékenyítést segítő eszköz, ugyanakkor érdemes lenne olyan programot kidolgozni, amelynek keretében a diákok segíthetnének rászoruló családokat és ezen keresztül a saját személyiségük is fejlődhetne.

Összegzés

1. A nemzetközi példák vizsgálata alapján részletes vizsgálat hiányában benyomásokra alapozva is megállapítható, hogy a magyar tartalmi szabályozás integrált módon, életkori sajátosságokat figyelembe vevő módon, rendszerszinten beépítette az oktatásba a család fogalmát és a hozzá kapcsolódó társadalmi elvárásokat harmóniában a magasabb egész társadalmat szabályozó törvényekkel és az alkotmánnyal.
2. A tartalmi szabályozás szintjén szükséges változtatások megtörténtek koherens és oktatás-nevelési rendszer egészét érintő módon.
3. Az oktatás-nevelési rendszer egyszerre tartalmaz kötelező és szabadon választható elemeket a családi éltre nevelés terén, ami rugalmassá és az egyedi igényekhez alkalmazkodóvá, adaptálhatóvá teszi a téma intézményi implementációját.
4. A családi éltre nevelés témaköre ezzel még nem jutott el a diákokhoz hiteles és befogadható módon, ehhez megfelelő tankönyvekre és tanárképzésre van szükség, aminek vizsgálatát, átalakítását el kell még végezni és előreláthatóan évtizedes folyamatot jelent a tervezéstől az eredményességig. Ugyanakkor a megváltozott iskolavilágát érintő információs társadalomban szükség van trendivé tenni azokat az értékeket, amelyek most leképeződnek az oktatási tartalmakban is. Tehát olyan digitális eszközöket kell használni, amelyek lehetővé teszik az ismeretek, értékek, látásmód hiteles és élményalapú megközelítését.
5. A jelenleg meglévő oktatási elemek nem biztosítják a rendszer hatékonyságát, ehhez egy nyomon követő több éves vizsgálatra lenne szükség, ami ki tudja mutatni, hogy az oktatás-nevelési eszközök milyen hatást értek el a következő generáció családtervezésében, életvezetésében.
6. Nem szabad elszakadni a társadalmi valóságtól, amikor ép, több gyermekes családok születését tűzzük ki célul, miközben a gyermekek több mint fele nem házasságban születik, illetve a következő generáció jelentős hányada egy szülős és mozaik családban nő föl. Tehát a jelenlegi társadalmi helyzet alapján az egészséges, hűségen alapuló párkapcsolatok kialakítása lenne az elsődleges cél, és csak következő lépésként

[28] Vajda Zsuzsanna: A társas kapcsolatok és viselkedés fejlődése kisiskolás kortól serdülőkorig, 147-163.o., in: A iskola szociálpszichológiai jelenségvilága, ELTE Eötvös kiadó, 2002.

fogalmazható meg több évtizedes építkezéssel a sok gyermekes házasságban élő pár családmodellje.

7. A köznevelési rendszer erőfeszítése a társadalmi változások előmozdításához kevés, ehhez összehangolt stratégiára van szükség, aminek csak egy eleme a köznevelési rendszer.

Befejezés

A családi életre nevelés kérdésköre össztársadalmi folyamatokat érint, amelyek nem választhatók el a társadalomban most zajló változásoktól. Nagyon fontos ezeket a változásokat megérteni és ezek ismeretében közvetíteni olyan társadalom képet, amely alkalmas a tendenciák megváltoztatására hosszú távon. Ezzel boldogabb családokat és boldogabb fiatalokat, társadalmat előidézve Magyarországon. A társadalom olyan komplex rendszer, amelynek formálása csak számos különböző ágazat együttes összefogásával lehetséges. Az oktatás egyedül a családi életre vonatkozó mentalitás megváltoztatására nem képes. Összehangolt stratégiai gondolkodásra és cselekvésre van szükség. Ha a családtámogatási rendszer összhangban van az oktatási rendszer célrendszerével, akkor ez egy fontos előrelépés. Ugyanakkor a tudatformálás része a médiumok, piac által közvetített kép is. Az ismeretterjesztő sorozatoktól, a piaci szereplők által képviselt nő ideáig számos területen szükséges összehangolt előrelépés ahhoz, hogy a mentalitása a következő generációknak megváltozzon. Trendivé kell tenni a többgyermekes családmodellt, tudatosítva a vele járó szépségeket és áldozatokat egyaránt. Ha az IKEA az éves katalógusában a mozaik családokat és a szingli létet támogatja, és a női divat minden területen a karcsú egyedül élő nőt tekinti példaképnek, akkor ezzel szemben olyan alternatívát kell tudni felmutatni, ami vonzó lehet a társadalom különböző rétegei számára egyaránt.

Az oktatásnak, elsősorban rövid távon, az lehet a célja, hogy boldogabb társkapcsolatban élőket neveljen, hosszú távon jelenhet meg a boldogabb családok célja. A társadalom jelenlegi állapota ebbe az irányba mutat. A válságjelenségekkel, mint az elöregedés, a családalapítás életkori kitolódása, a vállalt gyermekek megszületésének életszínvonalbeli kockázata tisztában kell lenni:

- A válásokkal kapcsolatosan az mondható el, hogy a 25 év alatti gyerekek 7-9%-a él egyszülős családban.[29]
- A háztartások 64,8%-ában nem él gyermek 2012-ben. Ez a szám 2010-hez képest nőtt. Gyermeket nevel a háztartások 35,1%-a, azaz 1,328.609 háztartás.
- A 18 év alatti gyerekek közül 30%-a élt már egyszülős családban élete során.

Dacára az állami transzfereknek gyermeket vállalni máig azt jelenti a családok többségének, hogy a pároknak a gyermekek megszületését megelőző életszínvonala és életstílusa nem, vagy csak részben tartható. Ennek oka a bevételek szűkössége, a társadalmi transzferek kompenzáló hatásának hiánya, valamint a gyermekvállalással és gyermeknevelléssel természetesen együtt járó többletkiadások, illetve fogyasztás átrendeződése. Igazat kell adni Pokorni Zoltánnak, aki azt nyilatkozta nemrég a Heti Válaszban a tankönyvekkel kapcsolatosan: „Az iskola életét nem

[29]Pillók Péter-Szécsi Judit: társadalmi jövedelemtranszferek hatása az egyszülős családok helyzetére, in: Riport a családokról A család-, Ifjúság- és Népesedéspolitikai Intézet kutatási eredményei 2015. szerkesztette: Földvári Mónika és Tomposné Hakkel Tünde, Budapest, 2016. L'Harmattan kiadó. 159-160.,177.o.

a tananyag szervezi, hanem egy finom kulturális háló, hogy mire jut idő, energia, miben vagyok motivált, mihez van kedvem, mit szoktam meg."[30] Ezzel egyszerre utalt a „rejtett tanterv"[31] meglétére és arra, hogy mára nem az iskola a tudás hordozója, tehát egészen más funkciója lett az iskolának, mint a XX. század végéig volt. Ezért a XXI. század kihívásainak megfelelően, érdemes a családi életre nevelés és a társadalompolitika szolgálatába állítani a köznevelési rendszert, hogy mindnyájan boldogabbak legyünk: diák, szülő és pedagógus egyaránt. Csukás István fogalmazta meg egy interjújában[32], hogy Alaptörvénybe foglalná a gyermekek gondtalan gyermekkorához való jogát. A cél nemes, de eléréséhez ugyanakkor még számos más területen kell eredményt elérni ahhoz, hogy a társadalom mentalitása megváltozzon és a családokra épülő demográfiai modell eredményt érhessen el. Ez egy összehangolt stratégia révén több évtizedes feladat, amihez az első lépések megtörténtek már az oktatásban és a családpolitika tekintetében is, de még hosszú az út a trendek megváltoztatásáig. A média felelőssége kimagasló a tekintetben, hogy milyen férfi és nő ideállt közvetít. Össztársadalmi összefogás nélkül ez nem képzelhető el.

[30] Heti válasz XVI. évfolyam, 37.szám, „Alábecsüljük a netes veszélyeket"65.o.

[31] A rejtett tanterv fogalmát elsőként Philip W. Jackson vezette be egy 1968-ban megjelent könyvében (Life in Classrooms).

[32] Nálunk a gyerekek profitáltak a cenzúrából, interjú Csukás Istvánnal, Origo, 2016. http://www.origo.hu/kultura/kotve-fuzve/20160331-csukas-istvan-80-eves-szuletesnap-interju-bagameri-susu-pom-pom.html